
SÜLEYMAN ŞAH'IN GÜNEY SEFERİ VE ÖLÜMÜ SÜLEYMAN-ŞAH SOUTH CONQUES AND HIS DEATH

Yard. Doç. Dr Ahmet TOKSOY

Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi ,Sosyal Bilgiler ABD., Erzincan

ÖZET

Süleyman-şah, Alp Arslan tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Anadolu'da fetihlerde bulunduktan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Daha sonra Antakya'yı ele geçirmiştir. Halep seferine çıktığı zaman Tutuş Bey ile savaşarak hayatını kaybetmiştir.

Anahtar Sözcükler: Alp Arslan, Süleyman-şah, Selçuklu, Türkiye, Tutuş.

ABSTRACT

Süleyman-şah was set to Anatolia by Alp Arslan. After he had conquered in Anatolia. He established Seljucklu state. Afterwards he conquered Antakya. He last his life when fighting with Tutuş Bey on the battle for Halep.

Keywords: Alp Arslan, Süleyman-şah, Selçuklu, Türkiye, Tutuş.

GİRİŞ

Türk milleti, Türkistan'da tarih sahnesine çıktıktan sonra dünyanın çeşitli coğrafyalarında devletler kurmuşlardır. Bunlardan birisi de batılıların Asia Minor diye tanımladıkları Anadolu idi .Gerçekten de Türklerin, Asya ve Avrupa arasında önemli köprü durumundaki bu toprakları vatanlaştırması belirli bir plan ve program çerçevesinde olmuştur.

Malazgirt Savaşından sonra bir Türk müfrezesinin himayesinde ülkesine gönderilen Romanos Diogenes'in yeni imparator Mihail tarafından gözlerine mil çekilmesi, az sonra da öldürülmesi üzerine, Alp Arslan'ın Anadolu'nun fethi (1071) hakkında verdiği emir tatbik ediliyordu. Kutalmış'ın oğulları Süleyman-şah, Mansur, Alp İlig, Dolat (Devlet) maiyetindeki kuvvetler ile, Artuk Bey ve Tutak Bey vb gibi Türkmen başbuğları da kendi ida-

relerindeki Türkmenlerle Anadolu içlerine doğru hareket halindeydiler¹. Süleyman-şah'ın güneyde Birecik'i kendisine karargah haline getirdiği sıralarda Selçuklu İmparatorluğu'na tabi olarak Filistin'de kurulan Türkmen Beyliği'nin başına geçip fetihlere devam eden Atsız'dan Fatımilerden Akka'yı almak suretiyle ayrı bir beylik kurmak isteyen emirlerden Şöklü, Süleyman-şah dışındaki Kutalmış oğullarından (Mansur, Alp ilik ve Dolat) birisine bir mektupla baş vurarak onu Suriye ve Filistin'de fetih yapmaya davet etti. Onun bu önerisi üzerine Kutalmışoğlu, bir kardeşini ve amca oğlu ile birlikte Taberiyye'ye gelip Şöklü'ye katıldı ve Mısır Fatımi Devletine tabi olduklarını resmen ilan ettiler. Böylece Suriye ve Filistin'de Atsız'ın tabi olduğu Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na karşı, Şii Mısır Fatımi halifeliğini tanıyan ve içinde Selçuklu hanedanına mensup şehzadelerin de bulunduğu bir ittifak kurulmuş oldu². Onların bu girişimlerini yakından izleyen Atsız, Şöklü ve mütteliklerine karşı derhal harekete geçerek onları Taberiyye'de 1075 yılında yenilgiye uğrattı. Tutsak aldığı Kutalmış oğullarını özel bir koruma altına alarak durumu Melikşah'a arz etti. Öte yandan kardeşlerinin tutsak alındığı haberini alan Süleyman-şah, süratle Suriye'ye inip Halep'i kuşattı ise de aldığı haraç karşılığında kuşatmayı kaldırdı. Daha güneye inerek Atsız'a özel bir elçi göndererek "tutsak kardeşlerinin kendisine teslimini istedi"³. Bu isteğinin yerine getirilmemesi üzerine buradan ayrılarak Bizans yönetimindeki Antakya üzerine akınlar yaparak, buranın valisini esir alarak 20 bin altın karşılığında barış yapıldı. Arkasından ikinci kez Halep'i kuşattığı sıralarda Philadelphia/ Alaşehir'i ele geçiren Türkler, Adalar Denizi sahillerindeki Miletos/ Milet'e kadar uzanmışlardı. Daha sonra Bizans imparatoruna baş kaldıran asi general Melissenos'un yardımcısı sıfatıyla Batı Anadolu'da bir çok kale ve şehirlere el koyduğu gibi, Nikeia/İznik'e girerek (1078) burayı kendisine merkez yaptı⁴. Bunun üzerine Büyük Selçuklu sultanı Melikşah kendisine "Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı" fermanını gönderdi. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ile 1082'de İstanbul'un Anadolu yakasındaki Dragos çayını Bizans-Selçuklu hududu olarak tanıyan bir anlaşma imzalayan Anadolu fatihi Süleyman-şah Antakya üzerine hareket etti⁵.

¹ Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972, s. 62. Prof. Dr. Osman Turan ise, "Süleyman-şah ve kardeşlerinin Malazgirt savaşında veya zaferi müteakip Anadolu'nun fethine gönderilen kumandanlar arasında bulunduğu dair hiçbir işaret mevcut olmadığını, Kutalmış oğullarının Anadolu'nun fethine ve hükümdarlığına tayin etmesinin de imkansız olduğunu belirtmektedir" Bkz. Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993, s. 46, Sevim, Ali, Yücel, Yaşar, Türkiye Tarihi, Ankara 1989, s. 82.

² Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, 421.

³ Sevim, Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, 421-422

⁴ Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 63

⁵ Kafesoğlu, a.g.e, s.66; Sevim, Merçil, a.g.e., s. 422

Esasen Türkiye Selçuklu Sultanı Süleyman-şah'ın bu sefere çıkmasının bazı nedenleri vardı. Ermeni asıllı Philaretos, Maraş, Malatya, Göksun, Tarsus, Anazarba, Antakya, Ra'ban ve Urfa şehirlerini alarak oldukça büyük bir prenslik kurdu. Bu prens, Süleyman-şah'ın hakimiyetini bu tarafa doğru yaymasından endişelenerek Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a yaklaşıyordu. İşte bu Ermeni prensliğinin kurulması ve Melikşah'ın desteğini kazanması endişeli bir durum yaratıyor ve Süleyman-şah'ı bu seferine mecbur bırakıyordu. Bundan sonra Türkiye Selçuklu sultanı Kilikia/ Çukurova'ya girerek Tarsus'u ele geçirdi. Bir yıl içinde Adana, Anazarba ve bütün Çukurova'yı hakimiyeti altına aldı⁶. Bütün bu gibi sebepler nedeniyle İznik'ten cebri bir yürüyüş ile Antakya'ya doğru hareket etti. Hareketini gizlemek ve duyurmamak için geceleyin yol alıyor, gündüzleri dinleniyor veya sapa yolları takip ediyordu. Böylece kısa sürede Antiokheia/ Antakya önlerine geldi. O, şehri hazırlıksız ve müdafaasız bir vaziyette bulunup geceleyin Halep Kapısı tarafından girip, zapt etti. Süleyman 300 adamla beraber şehre girdi. Ertesi gün şehir halkı bunu görünce büyük korku içine düştü. Halk toptan iç kaleye toplandı⁷. Türk askerleri günden güne daha da çoğaldı. Mateos'a göre Türkler şehri ele geçirmelerine rağmen halktan kimseye dokunmamışlardır. Sonunda iç kalenin de fethedilmesi üzerine halk salimen evlerine dönmüşlerdir. Böylece Süleyman-şah bütün Çukurova bölgesine hakim olmuştur⁸. İbnü'l-Esir ise, olayı farklı bir şekilde anlatmaktadır, "...Philaretos halka ve aynı şekilde askerlere çok kötü muamele ederd, hatta oğlunu dahi hapse attırmıştı ve bu sebeple o ve Antakya şahnesi (vali) Türk asıllı İsmail, şehri Süleyman'a teslim etmek için anlaştılar. Mektup göndererek davet ettiler. Bunun üzerine Süleyman-şah üç yüz süvari ve çok sayıdaki piyade kuvvetle deniz yoluyla hareket etti. Daha sonra dağlar ve çok dar ve zor boğazlardan geçerek sözleştikleri yere vardı. Şahne ve maiyetindekilerle anlaşarak merdiven kurup surlara çıktı 1084 yılı Aralık ayında şehri ele geçirdi. Şehir halkı direnip savaştı, fakat Süleyman-şah onları bir biri ardına mağlup etti"⁹. Süleyman Şah, Antakya halkının gönlünü alarak onlara ant içirdi. Şehrin yöneticisinin bütün silah, hazine ve eşyasına el koydu. Fetihden sonra hemen bir elçi göndererek Antakya mülkünü tamamen ele geçirdiğini Melikşah'a arz etti¹⁰. Daha sonra Süleyman-şah şehirdeki Kawasyana kilisesini camiye çevirtti ve

⁶ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 69.

⁷ Urfalı Mateos, Urfalı Mateos'un Vekayinamesi ve Papas Grigor'un Zeyli, Ankara 1987, s. 161; İbnü'l Esir, El Kamil Fit- Tarih, Çev. A. Özeydin, İstanbul 1987, C. X, s. 128

⁸ Sıbt İbnü'l Cezvi, Mir'atü'z Zaman Fi Tarihi'l Ayan, Yay. Ali Sevim, Ankara 1992, s. 244. Kerim ed Din Mahmud-i Aksarayı, Müsameretü'l-Ahbar, ve Müseyeretü'l Ahyar, İstanbul 1944 s. 19. Urfalı Mateos, a.g.e., s. 162

⁹ İbnü'l Esir, a.g.e., s. 128

¹⁰ İbn'ül Esir, a.g.e., s. 128

burada 17 Aralık 1084 Cuma günü de 110 müezzin tarafından okunan ezandan sonra kalabalık bin cemaatle Cuma namazı kıldı. Sikke ve hutbeyi Melikşah adına bastırarak okuttu.

Süleyman Şah'ın Marmara sahillerinden Antakya'ya kadar uzayan ve Suriye'de genişlemeye başlayan hakimiyeti onun Büyük Selçuklular veya tabileri ile rekabet ve çatışmasını mukadder kılıyordu. Süleyman Şah, Antakya'nın fethini müteakip Melikşah'a elçi göndermiş ve o da bu olaydan memnun olmuştur. Esasen Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethi sırasında Melikşah'ta Doğu Anadolu ve Suriye meselesinin halli için sefere çıkmış bulunuyordu. Prof. Dr. Osman Turan'a göre, onun bu sefere çıkmasının çeşitli sebepleri vardı. Diyarbakır Mervani emiri Hıristiyanları iş başına getirmiş, İslam aleyhtarı bir siyaset takip etmesiydi. Son olarak da Mısır Fatımi Devletiyle anlaşan Şeref ed Devle Müslim'de Mervanilerle anlaşmış Melikşah'a karşı ihanet etmişti¹¹. Bu sebeple Melikşah, bir yandan Diyarbakır üzerine bir ordu sevk ediyor, öte yandan kendisi de bizzat Şerefüddeve'ye karşı Musul seferine çıkıyordu. Tam Antakya fethi sırasında, 1085 başlarında, Horasan'da kardeşi Tekiş'in isyanı üzerine o tarafa dönerken Müslim'in itaat teklifini kabulden Musul ile birlikte Halep eyaletlerini de tekrar kendisine bıraktı.

Bu durumda ilk çatışma Süleyman ile Müslim arasında başladı. Esasen bu sıralarda yukarıda anlattığımız Antakya'yı Bizans adına yönetmekte olan Philaretos Brachamios'un elinden fethedilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Sultan Melikşah'ta bu sırada Türkistan seferine çıkmıştı. Süleyman Şah, onun cevabının gelmesini beklerken Halep ve Musul emiri Şeref ed Devle Müslim, ona bir elçi göndererek, "Şam'ın, Arap diyarının ve oraya bağlı yerlerin gelirini, ikta olarak ben almaktayım, Antakya'nın haracı da dahildir. Oradan her yıl bana 300 bin dinar gelmesi gerekiyor"¹², diye haber gönderdi. Süleyman Şah Müslim'e gönderdiği cevabında "Antakya'nın durumu sultana arz edilmiştir. Her ne buyurulur ise, ona göre hareket ederim. Fakat Antakya yöneticisi kafirdi ve haraç veriyordu. Şehir İslam beldelerinden olduğuna göre orada cizye alınamaz" diye cevap verdi¹³.

Halep'e bağlı bazı kalelerin Süleyman Şah'ın eline geçmesi ve Halepli bazı ileri gelenlerin Antakya'ya gelerek onu Halep'e davet etmeleri Müslim ile gerginliği artırdı. Böylece iki taraf arasındaki savaş kaçınılmaz bir hale geldi. Şeref ed Devle Müslim'in askerleri Antakya bölgesine akınlar yapmaya başladılar. Bunun üzerine Süleyman Şah'ta Halep üzerine asker

¹¹ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 73.

¹² Aksarayı, Müsameretü'l-Ahbar, s. 20., s. 20.

¹³ Aksarayı, a.g.e., s. 20.

gönderdi. Böylece iki tarafta savaşa hazırlanmaya başladı. Bununla beraber Anadolu Selçuklu sultanı savaşa girmeden önce sulh teklifinde bulundu. Ancak ret cevabı alınca 23 Haziran 1085 tarihinde iki ordu Halep ile Antakya arasında, Amik ovasına akan Afrin çayı üzerinde, Kurzahil Mevkiinde karşılaştı¹⁴. İlk harekette Emir Çubuk kendisine bağlı Türkmenlerle birlikte Müslim'in ordusunu terk ederek Süleyman'ın yanına geçti. Yapılan savaşta Arap askerleri bozguna uğradı. Türklerin takibi sırasında Müslim'de bir mızrak darbesiyle öldürüldü¹⁵. Müslim'in cesedini de Halep kapısında defnetti¹⁶.

Bu zaferden sonra Halep'in de muhasarası Süleyman Şah ile Büyük Selçuklular daha yakın bir mücadeleye sürüklüyordu. Bu netice üzerine artık ilerleyen Süleyman Şah da 1085 Temmuzunda Halep'i kuşattı ise de kendisiyle şerif Ebu Ali el-Huteyti el-Haşimi arasında geçen müzakereden sonra kuşatmayı kaldırarak çekildi¹⁷. İbnü'l Esir ise Süleyman Şah'ın Halep halkının lideri olan el-Hutayti'ye haber göndererek şehrin kendisine teslim edilmesini istedi. El-Hutayti ise, Süleyman Şah'a elçi gönderip durumu Melikşah'a yazıp cevap alınca kadar mühlet istedi. Bu sırada Halep'e hakim bulunan Şerif Ebu Ali el Hutayti, Süleyman'ı oyalarken öte yandan da hem Melikşah'a ve hem de Suriye melik'i¹⁸ olan kardeşi Tutuş'a mektup yazarak şehri kendilerine teslim etmek için ya bizzat gelmelerini veya Süleyman'ı uzaklaştıracak bir ordu göndermelerini bildirdi. İbn al Adim, Bugyat at-Talab fi Tarih Halab adlı eserinde, Süleyman Şah'ın Halep üzerine yürümesinden dolayı Halep'i teslim etmek için Melikşah'a haber göndermişler, Selçuklu sultanından haber gelmemesi üzerine Suriye meliki Tutuş'u davet ettiklerini belirtmektedir¹⁹. İşlerin bu şekilde gittiği sırada Süleyman Şah ise, Halep'teki taraftarları ile aleyhtarlarını baş başa bırakarak Müslim'in askerlerini takip etmeye girişti. Onları çöle kaçırdı ve harekate devam ederek Ma'arra, Kefertab ve Şayzar şehirlerini teslim alarak buralara valiler tayin etti²⁰.

Süleyman Şah, tekrar Halep üzerine hareket ederken Tutuş da Şam'dan Halep'e doğru yola çıktı. Süleyman ikinci kez Halep'i muhasara altına aldığı anda şehir halkı, "Tutuş ile muharebeniz neticelendikten sonra

¹⁴ İbnü'l Azimi, Tarihü'l-Azimi, yay. Ali Sevim, Ankara 1988, s. 25

¹⁵ Sıbt, Mir'atü'z-Zaman, s. 248., İbnü'l Esir, El Kamil, s. 129.

¹⁶ Urfalı Mateos, Vekayiname, s. 164

¹⁷ El-Azimi, a.g.e.,s.25.

¹⁸ Ali El- Hüseyini, Ahbar üd-Devletis-Selçukiyye, hzl, Muhammed İkbâl, Lahor 1933, s. 72.

¹⁹ Kamal al-din İbn al Adim, Bugyat at-Talab Fi Tarih Halab, Yay. Ali Sevim, Ankara 1976, s. 201.

²⁰ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 74.

şehri size teslim edeceğiz”²¹ cevabını verdi. Tutuş’un yayınında büyük bir Türkmen kuvvetine sahip olan ve Anadolu’da fetihleriyle meşhur olan Artuk Bey, Hacıp Bozan, Hacıp Aksungur bulunuyorlardı²². Diyarbakır muhasarasında Fahr ed-Devle Cehir ile birlikte bulunan ve onunla bozuştuktan ve Melikşah’a da gücendikten sonra Suriye’ye giden Artuk Bey,orada Selçuklu sultanının ağır hediyeler ve hakimiyet alameti getiren ve kendisine dönmesini bildiren elçisi ile karşılaştı. Bundan sonra o, Suriye’ye gelerek Tutuş ile anlaştı²³. Tutuş Bey’de ona Kudüs’ü ikta olarak verdi²⁴. Süleyman Şah, Tutuş’un hareketini haber alınca ona doğru ilerledi. İki ordu Halep’in üç mil yakınında “Ayn Salyam mevkiinde 5 Haziran 1086 günü karşılaştı. Amcazade iki Selçuklu sultan ve meliki arasında çok şiddetli bir savaş oldu. Suriye seferinde Müslim ile yaptığı savaşta kendisine katılan Emir Çubuk ve sair Türkmenler, şimdi saf değiştirerek tutuş tarafına geçmekle ve Büyük Selçukluları tercih etmekle Türkiye Selçuklu sultanı Süleyman Şah’ın bozulmasına sebep oldular.Bu suretle yaratılan sarsıntıyı düzeltme gayretine rağmen Süleyman hezimetini önleyemedi. Esir olmak tehlikesiyle karşılaşan Türkiye Selçuklu sultanı savaş meydanından uzaklaştıktan sonra atından indi ve kalkanını yere koyarak oturdu. Burada kendisine yetişen Tutuş’un askerleri kendisini götürmek istedikleri zaman da kılıcını çekerek karnına saplayarak intihar etti²⁵. Başka bir rivayete göre ise, savaş meydanında öldürülmüştür²⁶.

Süleyman Şah’ın savaş meydanından uzaklaştıktan sonra, intihara kalkıştığı bilgisi Anna Komnena’nın rivayetidir²⁷. Buna mukabil Süleyman Şah’ın cesedinin ölüler arasında bulunduğunu ve ancak Tutuş’un. “Selçuk oğullarının ayakları birbirine benzer” diyerek ölüsünün tanındığını göz önüne getirilirse onun muharebe meydanında öldüğüne hükmedilebilir. Melik Tutuş’un, Süleyman Şah’ın cesedi karşısında çok üzülmüş ve göz yaşlarını tutamamıştır. Naşını bir kefene sararak cenazesini kaldırdı ve onu Halep kapısına defnetti²⁸. Prof. Dr. Osman Turan, Süleyman Şah’ın mağlup olmasında, devlet merkezinden çok uzakta bulunmasını, kendisine ilhak etmiş olan Suriye Türkmenlerinin karşı tarafa geçmeleri ve bil hassa Artuk Bey’in başlıca amil olduğunu söylemektedir. Türkmenlerin Büyük Selçuklu tarafına geçmelerinde Melikşah’ın rolünü unutmamak gerekir. Büyük Selçuklu sul-

²¹ Turan, a.g.e., s. 74

²² Sibt,a.g.e., s. 253

²³ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye., s. 75.

²⁴ Sibt, Mir’atü’z-Zaman., s. 253, İbnü’l-Esir, El-Kamil, s. 135.

²⁵ İbnü’l-Esir,El-Kamil, s. 135; Sibt, a.g.e., s. 253; Urfalı Mateos, Vekayiname, s. 168-169; İbn al Adim, Bugyat at-Talab, s. 201.

²⁶ İbnü’l-Esir, a.g.e, s. 135

²⁷ Bkz. Dipnot 150, Urfalı Mateos, a.g.e., s.169.

²⁸ Turan, a.g.e., s. 75-76.

tanı Melikşah, Kuzey Suriye hakimiyeti için vasallar arasında ortaya çıkan bu kanlı buhran ve özellikle Tutuş'a, Anadolu fatihi Türkiye Selçuklu devleti hükümdarı Süleyman-şah'ın ölümüne neden olmasından dolayı sert bir mektup gönderdikten başka, aynı yılın (1086) sonbaharında, kuzey Suriye'ye bir sefer de düzenlemiştir.

SONUÇ

Süleyman-şah, Anadolu'da dokuz asrı bulan bir Türk devletini sağlam temellere oturtmakla bu ülkenin tarihinde çok mümtaz bir mevkie sahiptir. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun her bölgesi Türkmenlerle dolmuş bir çok Türk başbuğu fetihlere girişmiş iseler de bunlar henüz dağınık bir vaziyette idiler. Esasen Selçuklu hanedanına mensup bulunmadıkça da bütün Türkmenlere şamil bağımsız bir Türk devleti de kolay kolay kurulamazdı. İşte Süleyman-şah'ın kurmuş olduğu Türkiye Selçuklu Devleti bütün Türkmenleri birleştirmekle bu memleketin tarihinde yeni bir devir başlatmıştır. Süleyman-şah, halka karşı adaletili davranmış ve onlara karşı iyi muamelede bulunmuştur. Antakya Hristiyanlarının komşu hükümdarları değil de onu davet etmeleri onun iyi idaresine bir örnektir. Türkiye Selçuklu Devletinin kurucusu ve ilk sultanı sıfatıyla Süleyman-şah, Anadolu Türkleri arasında "Gazi"lik payesini kazanmış ve efsanevi bir hüviyet almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ebu Abdullah Muhammed el-Azimi, **Tarihü'l-Azimi**, Yay. Ali Sevim, Ankara 1988
- İbnü'l-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, Çevr. A. Özeydin, C.X, İstanbul 1987
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, **Müsameretü'l Ahbar ve Müsayeretü'l Ahbar**, Tashih. Osman Turan, İstanbul 1944
- Kamal al-Din İbn al-Adim, **Bugyat at Talab Fi Tarih Halab**, Yay. Ali Sevim, Ankara 1976
- Sadru'd-Din Abu'l Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali El-Husayni, **Ahbar'ud Devlet'is-Selçukiye**, Tashih. Muhammed İkbâl, Lahor 1933.
- Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli**, Çevr. Hırant Andreasyan, Ankara 1987.
- İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 1972
- Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993
- Ali Sevim, Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi**, Ankara 1989
- Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara 1995